

Tygodnik Powszechny 29 augusti 2025:

Agneta Pleijel: Om världen börjar störa dig måste du slå tillbaka

Agneta Pleijel, författare: Vi får all kunskap vi har från litteraturen. Mitt liv sattes först i rörelse av Anne Frank, och sedan av Birgitta Trotzig, som också radikalt förändrade mitt tänkande om religion. Idag vet jag att religion inte stänger ute människor, utan öppnar upp dem för världen.

Justyna Czechowska
Agneta Pleijel
29.08.2025
Lästid: 9 minuter
Agneta Pleijel
KAROL SEREWIS/ÖSTNYHETER

Agneta Pleijel (född 1940) är en av Sveriges mest framstående författare. Hon är utbildad antropolog och även poet, dramatiker och litteraturkritiker. I slutet av 1970-talet blev hon den första kvinnan att tjänstgöra som chefredaktör för kultursektionen i tidningen "Aftonbladet". Från 1987 till 1990 var hon ordförande för Svenska PEN-klubben.

I årtionden skrev hon för pressen och talade i tv i de mest hetsiga kulturella och sociala debatterna, särskilt om migranternas situation i Sverige. Hon tjänstgjorde i ett flertal juryer, inklusive Samfundet De Nio och Zbigniew Herbert-priset. Bland hennes många utmärkelser finns Kungliga medaljen Litteris et Atribus, Sveriges Radios romanpris och Svenska Akademiens nordiska pris.

Pleijel debuterade 1981 med diktsamlingen "Änglar, Dvärgar". Hon är författare till politiskt engagerade pjäser och tolv romaner, där hon ofta hänvisar till sin svenska och javanesiska familjs historia. "Vem lyssnar på vinden", "Herren aldrig mer" och "Vinter i Stockholm" har publicerats på polska, liksom diktsamlingen "Änglar ur en dröm".

Den självbiografiska trilogin, bestående av "Spåmannen", "Doften av en man" och "Sniglar och snö", beskriver inte bara författarens barndom, ungdom och mognad, utan är också ett briljant dokument över tiden, i Sverige och runt om i världen.

Hon är van vid att klara sig själv, har tillräckligt med arbete, men också en svaghet; hon kan inte säga nej. Som när en dag styrelsen för Svenska PEN-klubben (hon har varit medlem i flera år) dyker upp vid hennes dörr klockan åtta på morgonen.

Man måste vara den nya ordföranden, man måste, man kan inte säga nej.

Hon serverar kaffe och försöker försvara sig. Det visar sig att konflikten har uppstått på grund av Jan Myrdal, som har spridit illvilliga rykten om den utvalda kandidaten, vilket fått honom att dra sig tillbaka. Över sin kaffekopp tittar hon på ansiktena i vardagsrummet: Margareta Strömstedt, Maria Ekman, Bertil Käll, Kay Glans... vänner, inga sadister, goda människor.

Nej tack. Skyll inte på mig.

Hon försöker klämma in lite tid för att skriva sitt eget arbete, och dessutom behöver hon försörja sig. Välj någon med en stadig inkomst, frågar hon.

De insisterar. De tigger.

För att försvara en ännu inte påbörjad författarkarriär behöver man en vilja av järn. Självförtroende av stål. Manlig beslutsamhet. Inte en medelålders kvinna uppfostrad till att vara undergiven. Hon ger efter och accepterar den obetalda posten som ordförande för Svenska PEN-klubben.

Utdrag ur "Sniglar och snö", Karakter, Kraków 2024, översatt av J. Czechowska

Justyna Czechowska: I början av 1980-talet gick du med i styrelsen för Svenska PEN-klubben. Hur länge sedan var det?

Agneta Pleijel: PEN var visserligen en prestigefylld organisation, men vi hade inget huvudkontor. Min föregångare som ordförande var Thomas von Vegesack, förläggare på Norstedts, så styrelsen sammanträdde på hans kontor. Under mitt ordförandeskap hölls mötena vanligtvis vid mitt köksbord, och mitt skrivbord var fullt av PEN-dokument. Snart valdes min styrelsekollega Per Wästberg till ordförande för PEN International, och Thomas von Vegesack började leda Kommittén för fängslade författare, vilket i hög grad påverkade den riktning som det svenska centret tog.

I början av 1980-talet var en tid full av spänningar och händelser i Östeuropa. Kalla kriget rasade, och världen var uppdelad i öst och väst. Detta syntes tydligt under PEN-klubbens världskongresser. Många östliga klubbar verkade under Moskvas diktat.

Med vissa, som den polska klubben, kunde man tala öppet om alla ämnen. Med andra undveks till exempel ämnet censur för att inte försätta kollegor i en svår situation, eftersom deras delegationer inkluderade skribenter från regimen. Detta krävde en särskild sorts diplomati.

December 1981 var en vändpunkt i Polen. Berättelsen om Sveriges solidaritet med Polen under denna period är välkänd. Hur reagerade svenska PEN på införandet av krigslagar?

Den polska PEN-klubben förlorade sin förmåga att verka lagligt. För att förhindra att myndigheterna manipulerade klubbens styrelse förklarade PEN International, i samråd med sina polska kollegor, den polska klubben för "vilande", vilket betyder suspenderad.

Vi var upprörda över att myndigheterna på detta sätt kunde blanda sig i verksamheten hos en förening som är en del av en global förening.

Per Wästberg reagerade omedelbart och begärde ett möte med general Jaruzelski, som tog emot honom på sitt kontor klockan fyra på morgonen. Jaruzelski var stolt över att ha försvarat Polen från den sovjetiska invasionen, men han klagade också på oppositionen. Han menade att det låg i statens intresse att tysta alltför högljudda författare och intellektuella, så han internerade många av dem. Inte länge.

Hur skilde sig polska PEN från svenska PEN?

Polska PEN hade ett utmärkt rykte; det var en elitklubb, och att gå med i dess led ansågs vara en ära. I Sverige var det annorlunda. Under Thomas von Vegesacks tid på 1970-talet, en period av utbredd jämlikhet i Sverige, blev det lättare att komma in i klubben. Idén var lovärd. En större klubb innebar fler avgifter och därmed mer pengar för att stödja fängslade författare.

Men jag antar att det utlöste en hel del konflikter?

1980-talet var en tid av ökat politiskt engagemang i Sverige. Och det visade sig att en hel grupp maoister hade gått med i PEN. De fördömde inte studentmassakern på Himmelska fridens torg 1989; tvärtom stödde de de kinesiska myndigheternas intervention. Vi ville utesluta dem från klubben, särskilt den berömda svenske författaren och journalisten Jan Myrdal, som var deras ledare. Jag var tvungen att avvärja attacker i pressen, där de anklagade oss för att PEN kränkte yttrandefriheten, eftersom den omfattade alla yttrande- och åsiktsfrågor, inklusive stöd för en regim som undertryckte yttrandefriheten med stridsvagnar.

Vid den tiden, som ordförande, påminde jag alla om att PEN-medlemmarnas uppgift var att försvara yttrandefriheten för dem som nekades den, inte deras förtryckares yttrandefrihet. Tyvärr röstade majoriteten mot Myrdals uteslutning vid PEN-klubbens generalförsamling, varefter jag, min make Maciej Zaremba och alla tidigare klubbpresidenter avgick från medlemskapet.

Tidigare hade en liknande, om inte mer offentlig, konflikt utlösts av fatwan som utfärdades mot Salman Rushdie. Myrdal ställde sig också på den despotiska regimens sida och förkunnade att fatwan var berättigad. Vi organiserade dock sedan en stor uppläsning av "Satansverserna" på Kulturhuset i centrala Stockholm. Jag tror inte att jag någonsin har sett så många polispatruller vid ett litterärt evenemang.

Intressant nog var Jan Myrdal känd för sitt arbete med att främja yttrandefrihet och pressfrihet.

I början av 1990-talet reviderade han sina tidigare åsikter. Debatten om yttrandefrihet upphörde aldrig, och vi har sett den intensifieras särskilt de senaste åren. Nyligen brände dansken Rasmus Paludan och hans anhängare Koranen i många svenska städer. Svensk

lag tillåter all form av religionskritik, vilket innebar att mordbrännare var skyddade, men debatten rasade i månader i media, i riksdagen och i många hem.

Tycker du att yttrandefriheten är absolut, eller har den sina gränser?

PEN:s grundare undertecknade den internationella PEN-stadgan 1921. Det räcker att medlemmarna följer dess principer. Paragraf fyra har alltid räddat mig:

"PEN-klubben står för pressfrihet och motsätter sig godtycklig censur i fredstid – övertygade om att världens oundvikliga rörelse mot högre former av politisk och ekonomisk organisation kräver friheten att kritisera myndigheter, ämbeten och institutioner. Eftersom frihet förutsätter frivilliga begränsningar åtar sig medlemmarna att motsätta sig sådana missbruk av pressfriheten som falska publikationer, avsiktliga osanningar eller förvrängning av fakta för politiska och personliga syften."

Detta är grunden för allt: att inte acceptera lögn, att sträva efter sanning. Ja, det är en svår uppgift, särskilt idag. Men även då, under min tid i ämbetet. Före detta krigsförbrytare ville gå med i PEN och krävde stöd i yttrandefrihetens namn. Att öppna klubben för dem skulle ha inneburit att erkänna nazisternas lögn.

Vad innebär medlemskap i PEN idag?

Det är detsamma som alltid: det är ett medborgerligt åtagande. Att idealisera vad som helst är farligt, men vi bör alltid offentliggöra det vi anser vara rätt, inte ge efter för propaganda. Yttrandefrihet och rätten att uttrycka sin åsikt är bland de viktigaste mänskliga rättigheterna, en del av vår mänskliga värdighet.

I år firar den polska PEN-klubben hundraårsjubileum. För att uppmärksamma detta lånade vi kampanjen "Förbjuden litteratur" från våra svenska kollegor. Vi har skapat en lista över böcker som var eller för närvarande är förbjudna någonstans i världen.

I Polen har vi i årtal haft brist på censur, även om böcker även idag ibland attackeras och används som förhandlingsobjekt av olika regeringar. I Sverige finns det kända fall där böcker har tagits tillbaka från bibliotek eller stoppats från tryck.

Vad tycker du om detta?

År 2012 kritiserades den briljanta illustratören Stina Wirsén för att huvudpersonen i hennes bok "Lilla hjärtat" är svart och påstås vara baserad på rasistiska stereotyper. Under press från smutskastningskampanjen drog författaren tillbaka hela upplagan. Samtidigt rasade en debatt kring en annan litterär karaktär, Pippi Långstrumps far, som författaren kallar "Negerkungen". På grund av paradigmskiftet till ett så kallat inkluderande paradigm lades förslag fram om att ta bort ordet "neger" från den nya utgåvan. Och inte bara där.

Jag skrev inledningen till en nyutgåva av Bengt Anderbergs "Amorina" från slutet av 1990-talet, bara för att få veta att utgivningen hade dragits tillbaka på grund av samma ord. Jag

anser att det är mycket farligt att göra ändringar i böcker av avlidna författare; genom att göra det berövar vi framtida generationer viktig historisk kunskap.

Många klassiker hamnar i denna politiska korrekthetsmaskin. Ett utmärkt exempel är Conrads "Mörkrets hjärta".

Denna roman dök upp i diskussioner redan på 1980-talet, efter att jag nominerat den nigerianska författaren Chinua Achebe till president för PEN International. Det visade sig att inte alla centrala partier litade på Achebe. Den polska PEN var den mest högljudda i sitt motstånd. Polacker ansåg förmodligen att Achebe hade varit för hastig med att fördöma "Mörkrets hjärta" som ett bekräftelse på rasism. Jag har också hört åsikter om att polacker inte ville ha en svart person till president. Jag tror inte att det var fallet. Jag vet dock att de inte helt litade på författare från postkoloniala länder, eftersom det var Sovjetunionens inflytelsesfär.

I "Sniglar och snö" återvänder man ständigt till konflikter och motsägelser, i sina yrkes- och privatliv, såväl som inom sig själv. Vad har de gett en i livet?

Konflikter är mycket värdefulla; de gör oss mindre oskyldiga, de får oss att konfrontera oss själva. De sårar oss, de orsakar smärta, men jag anser att även de mest obekväma sanningarna bör sägas. PEN är just en sådan obekväm organisation, eftersom den konfronterar system, är oberoende och samtidigt sammanför kloka, modiga människor. Ibland tänker jag att det är ett mirakel att PEN har överlevt i över hundra år och fortfarande utvecklas. De flesta sådana obekväma institutioner försvinner, världen förändras, allt splittras.

Vid tjugoåttå års ålder satte du dig ner på en konferens i Finland för en diskussion mellan Claude Simon och Mario Vargas Llosa. I årtionden har du varit litteraturkritiker, men också en outtröttlig deltagare i debatter och diskussioner, både sociala och politiska, på tv och i tryck. Varifrån kommer ditt mod?

Jag svarar som Szymborska: Jag vet inte. Jag antar att det måste ha börjat någonstans i barndomen. Jag lärde mig att man måste lägga märke till individen, att i tid känna att marken skiftar under ens fötter, att allt förändras, att man måste kunna erkänna sin okunskap. Och i denna okunskap behöver vi ha några vägvisare.

För mig var Václav Havel och Nelson Mandela stora gestalter med starka, magnifika personligheter. De stakade ut kursen för sina liv och var orubbliga. Man måste fråga sig själv varför något är som det är; det är mänsklighetens viktigaste drivkraft. Om världen börjar besvära en som en obekväm sko måste man kunna motsätta sig den.

Vilken roll spelar litteraturen i detta?

Det viktigaste. Vi hämtar all kunskap vi har från litteraturen. Det är därför det oroar mig så mycket att unga människor inte läser. Anne Frank stakade först ut kursen för mitt liv. Hennes "Dagbok" berörde mig så djupt att jag skrev en uppsats om den, den enda under min skoltid som fick högsta betyg. Birgitta Trotzigs arbete spelade en anmärkningsvärd

roll i min vuxen ålder. Det förändrade radikalt mitt tänkande om religion och fick mig att inse att den inte stänger ute människor, utan snarare öppnar dem för världen.

Denna text skrevs i samarbete med den polska PEN-klubben på dess hundraårsjubileum.